

FINANSOWE KONSEKWENCJE ZRÓŻNICOWANIA STRATEGII WYDAJNOŚCI PRACY W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

Zbigniew Gołaś, Magdalena Kozera

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. W opracowaniu zaprezentowano wyniki analizy przekrojowo-dynamicznej charakterystyk ekonomicznych i finansowych, opisujących ścieżki przemian gospodarstw rolnych w zależności od stosowanej strategii wydajności pracy. W analizie skoncentrowano się na przemianach w sytuacji finansowej, określonej przez wybrane kryteria oceny statycznej i dynamicznej płynności finansowej, poziomu zadłużenia i zdolności jego obsługi, sprawności gospodarowania, siły dochodowej oraz zdolności do generowania zysków.

Słowa kluczowe: wydajność pracy, strategia, rolnictwo, gospodarstwo rolne, efektywność, finanse

WSTĘP

Artykuł stanowi kontynuację rozważań Gołasia i Kozery [2007] nad wydajnością pracy. Zaprezentowano w nim wyniki analizy przekrojowo-dynamicznej charakterystyk ekonomicznych i finansowych, opisujących przemiany w gospodarstwach rolnych w zależności od stosowanej strategii wydajności pracy. W analizie ograniczono się do przedstawienia przemian w sytuacji finansowej, określonej przez wybrane kryteria statycznej i dynamicznej oceny płynności finansowej oraz siłę dochodową i zdolność do generowania zysków. Ze względu na ograniczenia redakcyjne, statystyki zawarte w zestawieniach tabelarycznych zredukowano do parametrów opisowych wyodrębnionych strategii wydajności pracy charakterystycznych dla skrajnych lat analizowanego okresu.

PRZEMIANY PŁYNNOŚCI FINANSOWEJ

Dla każdego podmiotu gospodarczego zasadnicze znaczenie w średniookresowej perspektywie ma utrzymanie płynności finansowej, tj. zdolności do regulowania bieżących zobowiązań. Zdolność ta jest szczególnie ważna, ponieważ jej brak, nawet przy generowaniu zysków, uniemożliwia normalne prowadzenie działalności i może doprowadzić do kryzysu finansowego, często kończącego się upadłością [Sierpińska i Wędzki 1997]. Poziom, dynamikę i zróżnicowanie miar oceny płynności finansowej ogółem i w wyodrębnionych grupach przedstawiono w tabelach 1 i 2. Z tych danych wynika, że statyczne miary oceny, płynność bieżąca i szybka¹, uległy w badanym okresie znaczącemu spadkowi i wskazują na zmniejszającą się zdolność do spłaty bieżących zobowiązań. W zbiorowości ogółem dynamikę zmian wyznacza zmniejszenie wielkości tych wskaźników o: 63,5 i 59,9%, a przyczyn tego stanu należy upatrywać w różnym tempie zmian kategorii uwzględnionych w ich obliczaniu. Z materiałów źródłowych wynika, że zarówno przyrost majątku obrotowego (+74%), jak i zapasów (+54%), były zdecydowanie mniejsze, aniżeli zobowiązań bieżących, które wzrosły o 380%. Nietrudno jednak zauważyć, że w ostatnim roku badań poziom tych wskaźników kształtował się nadal na wysokim poziomie. Majątek obrotowy ogółem i bez zapasów pokrywał bowiem zobowiązania bieżące gospodarstw ponad siedmio- (7,4) i czterokrotnie (4,4).

W gospodarstwach zwiększających wydajność pracy płynność kształtowała się w całym badanym okresie na niższym poziomie, mniejsza też była dynamika jej zmian. Płynność zmniejszyła się w nich w relatywnie mniejszym stopniu, przy czym skala zmian była tutaj wyraźnie zróżnicowana, w zależności od strategii szczegółowej. Gospodarstwa ze strategiami wydajności, określonymi przez wzrost wartości dodanej i spadek lub stały poziom zatrudnienia (+ ΔP , $-\Delta Z$; + ΔP , $\Delta Z = 0$), zmniejszyły płynność finansową o około 50%. Z kolei zdecydowanie większa skala zmian płynności była zauważalna w pozostałych grupach, w tym szczególnie w zwiększających wydajność w wyniku spadku wartości dodanej i zatrudnienia ($-\Delta P$, $-\Delta Z$, $-\Delta P < -\Delta Z$) oraz utrzymujących stały poziom wartości dodanej przy malejących nakładach pracy ($\Delta P = 0$, $-\Delta Z$). W ich przypadku pokrycie zobowiązań bieżących majątkiem obrotowym lub jego składnikami zmniejszyło się o 70-80%, osiągając w ostatnich latach ($\Delta P = 0$, $-\Delta Z$) poziom bliski wartościom granicznym (2,1 i 1,2).

Wysoka dynamika tych zmian była również zauważalna w gospodarstwach utrzymujących stały poziom wydajności pracy. Relacja między aktywami i pasywami bieżącymi pozostała wprawdzie w nich na wysokim poziomie, nie mniej zmniejszyła się ona znacząco. O ile bowiem w 1995 roku majątek obrotowy ogółem lub bez zapasów pokrywał zobowiązania odpowiednio: 45- i 23-krotnie, o tyle w 2001 roku stopień tego pokrycia zmniejszył się do 14,8 i 8,5. Wskazuje to z jednej strony na funkcjonowanie w strefie niskiego ryzyka, z drugiej zaś – na 65-procentowe zmniejszenie płynności

---

¹ Poziom płynności bieżącej obliczono na podstawie relacji między aktywami bieżącymi i zobowiązaniami bieżącymi. Poziom płynności szybkiej obliczono na podstawie relacji aktywów bieżących pomniejszonych o zapasy do zobowiązań bieżących. W ocenie płynności finansowej na podstawie wskaźnika bieżącego szybkiego, zastosowanie mają wartości normatywne, mieszczące się w określonym przedziale. W literaturze przedmiotu nie ma jednak pełnej zgodności co do wartości normatywnych [Sierpińska i Jachna 2004, Bednarski 1994, Waśniewski i Skoczylas 1998, Kulawik 1993 a, 1995].

Tabela 1. Płynność finansowa (statyczna) gospodarstw według strategii wydajności pracy
 Table 1. Financial liquidity (static) in farms according to strategy of labour productivity

Rok Year	$(\Delta P)/\Delta Z$	Wskaźniki – Ratio						
		bieżący current ratio	szybki quick ratio	cykl kapitału obrotowego (dni) cycle of working capital (days)	cykl zapasów (dni) inventory cycle (days)	cykl należności (dni) liabilities cycle (days)	cykl zobowią- zań (dni) payable cycle (days)	cykl środ- ków płatni- czych (dni) cycle of Cash bal- ance (days)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Gospodarstwa z $(\Delta P)/\Delta Z > 0$ – Farms with $(\Delta P)/\Delta Z > 0$								
1995	$+\Delta P, -\Delta Z$	17,9	9,7	262,1	128,0	10,1	15,5	122,5
2001		9,2	5,6	190,7	83,1	10,0	23,2	69,9
1995	$+\Delta P, +\Delta Z$	13,0	7,0	232,0	115,3	8,5	19,3	104,5
2001	$(+\Delta P > +\Delta Z)$	5,2	3,0	163,5	85,2	14,1	38,7	60,7
1995	$+\Delta P, \Delta Z = 0$	25,4	14,2	261,0	119,6	9,7	10,7	118,6
2001		10,6	6,6	218,2	90,1	17,6	22,8	84,8
1995	$-\Delta P, -\Delta Z$	22,9	12,9	271,8	123,5	6,2	12,4	117,3
2001	$(-\Delta P < -\Delta Z)$	6,5	3,9	248,1	117,8	20,6	44,7	93,7
1995	$\Delta P = 0, -\Delta Z$	11,8	6,2	237,8	124,4	14,4	22,0	116,8
2001		2,1	1,2	88,1	73,1	7,5	81,2	-0,6
1995	Ogółem	17,1	9,3	253,8	122,8	9,5	15,8	116,6
2001	Total	6,9	4,2	185,0	86,0	12,7	31,3	67,4
Gospodarstwa z $(\Delta P)/\Delta Z = 0$ – Farms with $(\Delta P)/\Delta Z = 0$								
1995	$-\Delta P, -\Delta Z$	59,3	33,2	321,5	143,8	6,8	5,5	145,1
2001	$(-\Delta P = -\Delta Z)$	39,3	22,6	282,4	122,9	9,4	7,4	125,0
1995	$+\Delta P, +\Delta Z$	36,2	16,8	323,5	178,4	14,9	9,2	184,1
2001	$(+\Delta P = +\Delta Z)$	10,7	6,3	333,4	152,3	13,6	34,5	131,4
1995	$\Delta P = 0, \Delta Z = 0$	38,4	19,5	276,6	139,6	10,2	7,4	142,4
2001		11,6	6,6	275,2	129,5	14,9	25,9	118,4
1995	Ogółem	45,0	23,4	310,7	152,8	10,0	7,1	155,8
2001	Total	14,8	8,5	297,7	134,6	12,3	21,6	125,3
Gospodarstwa z $(\Delta P)/\Delta Z < 0$ – Farms with $(\Delta P)/\Delta Z < 0$								
1995	$-\Delta P, -\Delta Z$	29,0	15,3	280,1	136,4	9,3	10,0	135,7
2001	$(-\Delta P > -\Delta Z)$	8,3	4,3	267,5	146,0	11,2	36,4	120,7
1995	$-\Delta P, +\Delta Z$	23,2	11,6	249,6	130,1	5,0	11,2	123,8
2001		4,8	2,5	224,4	135,8	9,4	58,7	86,5
1995	$-\Delta P, \Delta Z = 0$	31,5	17,5	284,9	130,9	10,3	9,3	131,9
2001		7,0	4,5	204,4	85,3	19,0	34,1	70,2

Tabela 1 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1995	+ ΔP , + ΔZ	61,1	32,9	240,7	112,9	5,8	4,0	114,7
2001	(+ ΔP < + ΔZ)	15,5	9,5	200,4	83,4	4,0	13,8	73,6
1995	Ogółem	40,1	21,1	273,6	133,1	10,5	7,0	136,6
2001	Total	12,6	8,3	205,0	76,2	12,4	17,6	71,0
1995	- ΔP , - ΔZ	30,6	16,3	270,6	131,3	8,4	9,1	130,6
2001	(- ΔP > - ΔZ)	8,0	4,5	231,1	114,7	11,2	33,0	92,9
Ogółem gospodarstwa – Total farms								
1995	Ogółem	20,4	11,0	262,0	127,1	9,3	13,5	122,8
2001	Total	7,4	4,4	199,8	94,0	12,4	31,1	75,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie IERiGŻ.
Source: own calculations on the basis of IERiGŻ.

Tabela 2. Płynność finansowa (dynamiczna) gospodarstw według strategii wydajności pracy
Table 2. Financial liquidity (dynamic) in farms according to strategy of labour productivity

Rok Year	$(\Delta P)/\Delta Z$	Wskaźniki – Ratios						
		zdolności wypracowania środków pienięż- nych netto z działalności operacyjnej ability to make cash balance from operational activity (%)	wydajności gotówkowej cash productivity			wystarczalności środków pieniężnych sufficiency of cash		
			sprze- daży sales	majątku ogółem total assets	majątku obroto- wego current assets	ogólnej wystarczal- ności gotówki operacyjnej total suffi- ciency	reinvestycji gotówki operacyjnej reinvestment of cash (%)	na zakupy środków trwałych sufficiency of cash on purchases of fixed assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Gospodarstwa z $(\Delta P)/\Delta Z > 0$ – Farms with $(\Delta P)/\Delta Z > 0$								
1995	+ ΔP , - ΔZ	58,61	0,36	0,06	0,47	1,29	5,56	1,84
2001		55,07	0,38	0,08	0,65	1,19	7,44	1,89
1995	+ ΔP , + ΔZ	54,38	0,39	0,06	0,57	1,04	5,29	1,51
2001	(+ ΔP > + ΔZ)	45,75	0,37	0,08	0,67	0,77	7,01	1,17
1995	+ ΔP , $\Delta Z = 0$	54,04	0,33	0,05	0,45	1,21	4,63	1,46
2001		53,83	0,34	0,06	0,53	1,33	5,51	1,93
1995	- ΔP , - ΔZ	52,32	0,45	0,08	0,59	1,54	6,69	1,89
2001	(- ΔP < - ΔZ)	24,66	0,24	0,03	0,31	0,64	2,98	1,26
1995	$\Delta P = 0$, - ΔZ	49,02	0,36	0,06	0,50	1,10	5,79	2,10
2001		36,31	0,31	0,06	0,69	0,66	5,58	2,34
1995	Ogółem	55,48	0,37	0,06	0,50	1,21	5,44	1,69
2001	Total	48,93	0,36	0,07	0,62	0,98	6,59	1,59

Tabela 2 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Gospodarstwa z $(\Delta P)/\Delta Z = 0$ – Farms with $(\Delta P)/\Delta Z = 0$								
1995	$-\Delta P, -\Delta Z$	48,18	0,44	0,06	0,49	1,42	5,44	2,01
2001	$(-\Delta P = -\Delta Z)$	24,21	0,24	0,03	0,31	1,25	2,59	2,27
1995	$+\Delta P, +\Delta Z$	66,70	0,49	0,07	0,54	1,90	6,14	2,31
2001	$(+\Delta P = +\Delta Z)$	48,92	0,38	0,05	0,38	1,29	4,83	1,84
1995	$\Delta P = 0, \Delta Z = 0$	58,30	0,40	0,06	0,52	1,65	5,36	1,96
2001		40,90	0,30	0,05	0,37	1,28	4,12	1,49
1995	Ogółem	55,33	0,44	0,06	0,51	1,60	5,63	2,08
2001	Total	35,81	0,31	0,04	0,35	1,27	3,69	1,83
Gospodarstwa z $(\Delta P)/\Delta Z < 0$ – Farms with $(\Delta P)/\Delta Z < 0$								
1995	$-\Delta P, -\Delta Z$	58,16	0,45	0,07	0,56	1,89	6,05	2,56
2001	$(-\Delta P > -\Delta Z)$	14,60	0,13	0,02	0,16	0,48	1,47	0,77
1995	$-\Delta P, +\Delta Z$	58,12	0,46	0,07	0,64	1,55	6,09	2,16
2001		17,25	0,18	0,02	0,23	0,33	2,01	0,45
1995	$-\Delta P, \Delta Z = 0$	53,51	0,38	0,05	0,48	1,75	4,60	2,84
2001		29,82	0,20	0,03	0,31	0,65	3,08	1,31
1995	$+\Delta P, +\Delta Z$	64,86	0,38	0,07	0,56	1,52	6,34	2,17
2001	$(+\Delta P < +\Delta Z)$	51,17	0,24	0,06	0,40	0,88	4,88	1,30
1995	$\Delta P = 0, +\Delta Z$	75,37	0,46	0,07	0,60	1,63	6,17	1,93
2001		61,69	0,35	0,06	0,59	1,81	5,85	3,06
1995	Ogółem	59,04	0,43	0,06	0,56	1,74	5,84	2,42
2001	Total	24,73	0,19	0,03	0,27	0,61	2,53	0,97
Ogółem gospodarstwa – Total farms								
1995	Ogółem	56,37	0,39	0,06	0,52	1,35	5,56	1,87
2001	Total	43,53	0,33	0,06	0,52	0,93	5,43	1,50

Źródło: obliczenia własne na podstawie IERiGŻ.
Source: own calculations on the basis of IERiGŻ.

finansowej. Na przeciętny obraz tych przemian w gospodarstwach niewykazujących postępu w wydajności pracy składały się zróżnicowane charakterystyki strategii szczegółowych. Najsilniej wyróżniały się gospodarstwa utrzymujące stałą wydajność pracy na skutek porównywalnej redukcji zarówno wartości dodanej, jak i zatrudnienia ($-\Delta P, -\Delta Z, -\Delta P = -\Delta Z$). Zmniejszyły one w niewielkim stopniu poziom płynności (32-33%), zachowując pod koniec okresu wysoką relację między aktywami a pasywami bieżącymi, wskazującą na 39- i 23-krotne pokrycie zobowiązań majątkiem obrotowym lub jego składnikami. W większym lub zbliżonym stopniu statyczne miary płynności zmieniły się natomiast w pozostałych grupach, w których stała wydajność pracy była uzyskiwana na drodze podobnego przyrostu wartości dodanej i zatrudnienia ($+\Delta P, +\Delta Z, +\Delta P = +\Delta Z$)

байдь wynikała z niezmiennego w czasie ich poziomu ($\Delta P = 0$, $\Delta Z = 0$). Realizacja tych strategii wiązała się z 70-procentowym obniżeniem płynności bieżącej i szybkiej do poziomu wskazującego na 6- i 10-krotne pokrywanie zobowiązań majątkiem obrotowym. Mimo zasadniczych zmian ryzyko płynności pozostało również i w tych strategiach na niskim poziomie.

Z punktu widzenia dynamiki, najsilniejsze przemiany płynności wystąpiły w gospodarstwach z regresem wydajności pracy. Przeciętnie negatywna tendencja rozwoju relacji między wartością dodaną a nakładami pracy wiązała się bowiem ze zmniejszeniem płynności bieżącej z 30,6 do 8,0 i szybkiej z 16,3 do 4,5, co wskazuje na 72- do 74-procentowe osłabienie zdolności regulowania zobowiązań. W poszczególnych grupach gospodarstw skala tych zmian była zbliżona. Jednakże niższą płynnością legitymowały się te gospodarstwa, w których spadek wydajności pracy, przy różnokierunkowych zmianach zatrudnienia, wiązał się ze spadkiem wartości dodanej. Utrzymanie płynności finansowej jest również uzależnione od poziomu i struktury kapitału obrotowego², którego zadaniem jest zmniejszenie ryzyka braku środków w następstwie ich unieruchomienia w zapasach i należnościach [Brigham 1996, Sierpińska i Wędzki 2001, Szyszko i Szczepański 2003, Wędzki 2003]. Zbyt niski poziom tego kapitału może skutkować utratą płynności, natomiast zbyt wysoki – przekłada się na wzrost kosztów kapitału i generowania tzw. kosztów utraconych korzyści, zwłaszcza w dużym zaangażowaniu kapitału własnego, charakterystycznym m.in. dla gospodarstw rolnych. W ocenie płynności dokonywanej na podstawie kapitału obrotowego podstawowe znaczenie ma wskaźnik cyklu, informujący o liczbie dni obrotu, na jaką ten kapitał wystarcza. Generalnie, w badanym okresie cykl ten kształtował się na wysokim poziomie, wykazując tendencję do skracania się, a tym samym do zmniejszenia płynności finansowej. Z badań wynika bowiem, że w okresie 1995-2001 skrócił się on z 262 do 200 dni, tj. o 24%. Przeciętnie gospodarstwa utrzymywały zatem wysoki stopień zabezpieczenia ciągłości procesu eksploatacyjnego (siedem miesięcy), nie mniej ich strategia finansowania działalności stawała się coraz bardziej agresywna i miała związek ze wzrostem przychodów, głównie w gospodarstwach zwiększających wydajność pracy. Skrócenie cyklu kapitału obrotowego w gospodarstwach wykazujących postęp w wydajności pracy wyniosło bowiem ponad 27%, podczas gdy w pozostałych – cykl ten zmniejszył się o 4 i 14%. Różnice te wskazują na konieczność powiązania strategii wydajności pracy ze zmianami strategii finansowej, wyrażającej się ograniczeniem zapasów, rygorystyczną polityką wobec należności oraz wydłużaniem czasu spłaty zobowiązań. Decyzje w tym zakresie można prześledzić, analizując cykle cząstkowe oraz ich syntetyczne ujęcie w postaci cyklu środków pieniężnych. W ocenie płynności, z wykorzystaniem wymienionych cykli, najistotniejszy jest cykl środków pieniężnych³,

² Kapitał obrotowy nie jest definiowany jednolicie w literaturze przedmiotu. W niniejszej pracy pod tym pojęciem rozumiano tę część kapitału stałego, która finansuje aktywa obrotowe. Wartość kapitału obrotowego można obliczyć na podstawie dwu równoważnych formuł, tj. różnicy między kapitałem stałym a sumą rat kredytu długoterminowego i majątku trwałego oraz na podstawie różnicy między wartością aktywów bieżących i zobowiązań krótkoterminowych [Sierpińska i Jachna 2004].

³ Wyrażony w dniach cykl środków pieniężnych obliczono według formuły: cykl zapasów + cykl należności – cykl zobowiązań. Cykle zapasów, należności i zobowiązań odzwierciedlają ich relacje do przychodów ze sprzedaży, wyrażoną w dniach obrotu. Należy podkreślić, że wskaźnik cyklu środków pieniężnych nie znajduje częstego zastosowania w analizach ekonomicznych, mimo iż jest uważany za jedno z najlepszych kryteriów oceny płynności finansowej [Wędzki 2003].

informujący o liczbie dni, na które gospodarstwa potrzebują dodatkowych – poza zobowiązaniami bieżącymi – środków na sfinansowanie majątku obrotowego. Generalnie zmiany tego kryterium oceny wskazują na pozytywne tendencje. Uległ on bowiem skróceniu o 50 dni, co oznacza, że koszt kapitału finansującego majątek zmniejszył się, a przyczyn tego stanu należy upatrywać w skróceniu okresu utrzymywania zapasów (o 30%), w wydłużeniu okresu regulowania zobowiązań (o 130%), a także w – działającym w przeciwnym kierunku – wydłużeniu czasu ściągania należności (o 33%).

Zmiany cykli cząstkowych i konwersji gotówki były zauważalne we wszystkich wyodrębnionych grupach (tab. 1), przy czym ich dynamika i kierunek były zróżnicowane. Największy postęp w tym obszarze osiągnęły gospodarstwa zwiększające wydajność pracy, w których czas powrotu gotówki skrócił się ze 122 do 69 dni (o 43%), w następstwie znacznego przyspieszenia rotacji zapasów (o 30%) oraz wydłużenia okresu regulowania zobowiązań (blisko o 100%). Konwersja gotówki miała różny charakter w poszczególnych strategiach szczegółowych. W najliczniej reprezentowanych gospodarstwach, zwiększających wydajność pracy poprzez wzrost wartości dodanej i redukcję zatrudnienia ($+\Delta P, -\Delta Z$), skrócenie cyklu konwersji o 43%, było spowodowane przyspieszeniem rotacji zapasów (o 35%) oraz przez 50-procentowe wydłużenie terminu płatności zobowiązań przy stałym i krótkim (10 dni) okresie odzyskiwania należności. Wydłużenie cyklu zobowiązań i należności przy słabszym przyspieszeniu rotacji zapasów przesądziło z kolei o skróceniu obiegu środków pieniężnych w gospodarstwach, uzyskujących wzrost wydajności pracy na skutek większej dynamiki przyrostu wartości dodanej, aniżeli nakładów pracy ($+\Delta P, +\Delta Z, +\Delta P > +\Delta Z$), bądź poprzez wzrost wartości dodanej przy stałym zatrudnieniu ($+\Delta P, \Delta Z = 0$). W najmniejszym stopniu cykl ten zmienił się w gospodarstwach, których strategię wydajności wyznaczało szybsze tempo spadku nakładów pracy, aniżeli wartości dodanej ($-\Delta P, -\Delta Z, -\Delta P < -\Delta Z$). Wyróżniają się one z jednej strony stałą i niską rotacją zapasów, wskazującą na odtwarzanie zapasów w stałym – około czteromiesięcznym – cyklu produkcyjnym, z drugiej zaś – wydłużyły one znacząco (trzy-czterokrotnie) cykle należności i zobowiązań. Przyspieszenie obiegu gotówki ma zatem w ich przypadku związek nie tyle z poprawą gospodarowania zapasami, ile z bardziej liberalną polityką zarządzania należnościami oraz z odroczeniem terminu regulacji zobowiązań.

W najmniejszym stopniu płynność poprawiła się w gospodarstwach o stałym poziomie wydajności pracy. Skalę zmian wyznacza w nich 19-procentowe przyspieszenie tempa odzyskiwania środków pieniężnych, którego wyrazem jest skrócenie cyklu konwersji ze 155 do 125 dni. Przejście z pięcio- do czteromiesięcznego cyklu środków płatniczych nie miało jednak w nich silnego związku z poprawą sprawności zarządzania zapasami. Wynikało bowiem głównie z wydłużenia okresu regulowania zobowiązań (o 200%), a ponadto było w coraz większym stopniu ograniczane wydłużanym (ponad 20%) czasem ściągania należności. W najliczniej reprezentowanej grupie, w której stały poziom wydajności wynikał ze zbliżonego tempa spadku wartości dodanej i zatrudnienia ($-\Delta P, -\Delta Z, -\Delta P = -\Delta Z$), zarządzanie zapasami, należnościami i zobowiązaniami było stabilne i przesądziło o marginalnych zmianach w tempie odzyskiwania środków finansowych. W tej strategii wydajności pracy cykl środków pieniężnych skrócił się tylko o 14%, co oznacza, że gospodarstwa odzyskiwały środki gotówkowe we względnie stałym czteromiesięcznym cyklu produkcyjnym. O większej skali zmian można natomiast mówić w odniesieniu do gospodarstw, w których stały poziom wydajności pracy wynikał z porównywalnej stopy przyrostu wartości dodanej i zatrudnienia ($+\Delta P, +\Delta Z$,

+ $\Delta P = +\Delta Z$). Dla tej strategii wydajności podobne jest wprowadzenie 14-procentowe przyspieszenie rotacji zapasów, wyróżnia się ona jednak blisko czterokrotnym wydłużeniem czasu regulacji zobowiązań, które w głównej mierze przesądziło o 28-procentowym skróceniu cyklu środków płatniczych. Cykl ten jednak pozostał nadal na wyższym, aniżeli przeciętnie, poziomie (cztery miesiące) i wynikał ze znacząco dłuższego, ponad pięciomiesięcznego cyklu odtwarzania zapasów. Podobne uwagi nasuwają się podczas analizy gospodarstw, utrzymujących stabilny poziom wydajności na drodze stałego poziomu wartości dodanej i nakładów pracy ($\Delta P = 0$, $\Delta Z = 0$). Dla tej strategii wydajności charakterystyczne były jednakże marginalne zmiany w gospodarowaniu zapasami, ponad 40-procentowe wydłużenie czasu odzyskiwania należności oraz trzy i półkrotne wydłużenie okresu regulacji zaciągniętych zobowiązań, które najsilniej wpłynęło na słabe (17-procentowe) przyspieszenie powrotu gotówki do gospodarstwa.

Przyspieszenie bardzo niskiej rotacji zapasów, a głównie wydłużanie okresu spłaty zobowiązań (o 267%) są z kolei czynnikami, które przesądziły o blisko 30-procentowym skróceniu cyklu konwersji gotówki w gospodarstwach z degresywnym kierunkiem rozwoju wydajności pracy. Ten przeciętny obraz zmian płynności, odwzorowanej cyklami, był jednak silnie zróżnicowany w układzie strategii szczegółowych. W najliczniej reprezentowanych grupach, w których charakter strategii wydajności wyznacza szybsze tempo spadku wartości dodanej, aniżeli zatrudnienia ($-\Delta P$, $-\Delta Z$, $-\Delta P > -\Delta Z$), lub spadek tej wartości jest połączony ze wzrostem zatrudnienia ($-\Delta P$, $+\Delta Z$), cykle cząstkowe wykazywały tendencję wydłużania się. Oznacza to, że te gospodarstwa uzyskały poprawę płynności wyłącznie poprzez (cztero- lub pięciokrotne) wydłużenie czasu regulacji zobowiązań. Z kolei inną naturę miało przyspieszenie obiegu środków pieniężnych w pozostałych grupach. Wydłużały one również cykl zobowiązań, zwiększały jednak rotację zapasów. W ich przypadku poprawa sprawności zarządzania zapasami, połączona z wydłużaniem okresu regulacji zobowiązań, umożliwiła znaczące przyspieszenie obiegu gotówki. Cykl środków płatniczych skrócił się w nich bowiem odpowiednio o 36% ($+\Delta P$, $+\Delta Z$, $+\Delta P < +\Delta Z$), 47% ($-\Delta P$, $\Delta Z = 0$) oraz o 48% ($\Delta P = 0$, $+\Delta Z$).

Ocena płynności na podstawie wskaźnika bieżącego i szybkiego, jest poddawana krytyce ze względu na niedoskonałości, wynikające m.in. z zastosowania podejścia zasobowego, nadającego jej statyczny charakter [Kuźniak 2001, Sierpińska i Jachna 2004]. Ograniczenie tych niedoskonałości umożliwia dynamiczny pomiar płynności, dokonywany w oparciu o wielkości strumieniowe rachunku zysków i strat oraz przepływów pieniężnych [Kulawik 1993 a, b, 1995, Sierpińska i Wędzki 2001, Sierpińska i Jachna 2004, Waśniewski i Skoczylas 1996, 1999]. W dynamicznej ocenie płynności wyróżnia się trzy grupy wskaźników: wystarczalności i wydajności gotówkowej oraz miary dodatkowe⁴. Biorąc pod uwagę ich wartości przeciętne można zauważyć, że

⁴ Wystarczalność gotówkowa informuje o możliwościach finansowania różnych wydatków i zobowiązań z gotówki generowanej z działalności podstawowej. Kryteria rozpatrywane w pracy obliczono według formuł: wskaźnik ogólnej wystarczalności gotówki operacyjnej = gotówka operacyjna/(spłata zobowiązań długoterminowych + zakupy majątku trwałego), wskaźnik reinwestycji gotówki operacyjnej = gotówka z działalności operacyjnej/(środki trwałe + inwestycje + pozostałe aktywa + kapitał obrotowy), wskaźnik wystarczalności gotówki operacyjnej na zakupy środków trwałych = gotówka z działalności operacyjnej/wydatki na środki trwałe. Wskaźniki wydajności gotówkowej odzwierciedlają płynność finansową w kontekście efektywności użytych czynników produkcji i zaangażowanych kapitałów. Zastosowane w pracy kryteria oceny wydaj-

większość z nich wskazuje na pogorszenie się płynności finansowej. W szczególności ta tendencja jest zauważalna w zdolności wypracowania środków pieniężnych z działalności operacyjnej, wydajności gotówkowej sprzedaży oraz w ogólnej wystarczalności gotówki. Obniżyły się one odpowiednio o 22, 15 i 31% i wskazują na coraz słabsze zdolności do uzyskiwania gotówki z działalności rolniczej, zmniejszającą się nadwyżkę pieniężną, uzyskiwaną ze sprzedaży oraz zatrzymywanie operacyjnych wpływów gotówkowych na mniejszą skalę w celu odtwarzania aktywów i rozszerzania działalności, a tym samym na zmniejszające się możliwości finansowania inwestycji i zobowiązań z wypracowanych środków. Biorąc pod uwagę ogół gospodarstw zwiększających wydajność, sytuacja w płynności dynamicznej kształtowała się wyraźnie korzystniej. Skala zmian analizowanych kryteriów oceny była tutaj relatywnie niska i wskazywała z jednej strony na symptomy osłabienia zdolności wypracowania środków pieniężnych z działalności operacyjnej (o 11,8%) i zmniejszenie ogólnej wystarczalności gotówki (o 19%), z drugiej zaś – na wzrost wydajności gotówkowej majątku ogółem, majątku obrotowego oraz stopy reinwestycji gotówki. Wskazuje to na zmniejszenie rentowności sprzedaży, ale jednocześnie na poprawę efektywności majątku oraz wzrost skali odtwarzania majątku i rozszerzania działalności, stwarzając tym samym perspektywy rozwojowe. Przeważający obraz tej grupy jest jednak determinowany przez zróżnicowane charakterystyki strategii szczegółowych. W dominującej grupie gospodarstw (+ ΔP , - ΔZ), poza nieznacznym spadkiem zdolności wypracowania środków pieniężnych z działalności operacyjnej i ogólnej wystarczalności gotówki, pozostałe miary wskazywały na poprawę sprawności finansowej. Tej strategii wydajności odpowiadał wzrost wydajności gotówkowej sprzedaży, majątku ogółem i obrotowego oraz wystarczalności gotówki na zakupy środków trwałych. Podkreślić należy również wyraźną skalę zmian reinwestowania gotówki operacyjnej. W 2001 roku gospodarstwa te inwestowały w aktywa i działalność około 8% gotówki operacyjnej, co oznacza, że wskaźnik ten zbliżył się do poziomu uznawanego za odpowiedni (8-10%) i stwarzający dobre podstawy do rozwoju. Podobne uwagi nasuwają się podczas analizy miar płynności gospodarstw, uzyskujących postęp w wydajności pracy na drodze szybszego tempa przyrostu wartości dodanej, aniżeli nakładów pracy (+ ΔP , + ΔZ , + $\Delta P > +\Delta Z$). Można jednak zauważyć (tab. 2), że w tej strategii wydajności silniej zmniejszyła się zdolność wypracowania środków pieniężnych z działalności operacyjnej (z 54 do 45%), a ponadto pogorszył się ogólny i związany z zakupami środków trwałych poziom wystarczalności gotówkowej. Z kolei stabilnie, z dość wyraźnymi symptomami wzrostu, kształtowały się analizowane miary płynności w gospodarstwach, zwiększających wydajność pracy na drodze wzrostu wartości dodanej i stałego zatrudnienia (+ ΔP , $\Delta Z = 0$). Na tle pozostałych grup wyróżniają się one głównie wyraźną poprawą wystarczalności gotówkowej, wskazującej z jednej strony na coraz większe możliwości finansowania inwestycji, z drugiej zaś – na ko-

---

ności gotówkowej obliczono na podstawie formuł: wydajność gotówkowa sprzedaży = gotówka z działalności operacyjnej/przychody ze sprzedaży, wydajność gotówkowa majątku = gotówka z działalności operacyjnej/majątek ogółem, wydajność gotówkowa majątku obrotowego = gotówka z działalności operacyjnej/majątek obrotowy. Spośród miar dodatkowych w analizie uwzględnio wskaźnik zdolności wypracowania środków pieniężnych netto z działalności operacyjnej, informujący o możliwościach generowania gotówki z działalności podstawowej. Jego wielkość obliczono na podstawie formuły: środki pieniężne netto z działalności operacyjnej/(środki pieniężne netto z działalności operacyjnej + wpływy z działalności inwestycyjnej + wpływy z działalności finansowej).

---

rzystne zjawisko regulowania zobowiązań ze środków uzyskiwanych z działalności operacyjnej.

Natomiast zdecydowanie negatywny kierunek zmian kryteriów oceny płynności jest zauważalny w pozostałych grupach (tab. 2), w tym szczególnie w zwiększających wydajność pracy na drodze ograniczenia poziomu wartości dodanej i redukcji zatrudnienia ($-\Delta P, -\Delta Z, -\Delta P < -\Delta Z$). W zależności od kryterium oceny płynność finansowa zmniejszyła się tutaj od 33 do 62% i dotyczyła w głównej mierze silnego zmniejszenia zdolności generowania gotówki z działalności rolniczej, silnego regresu w wydajności gotówkowej majątku, przekładających się na znaczące obniżenie poziomu wystarczalności gotówki.

Negatywne tendencje zarysowały się również w gospodarstwach utrzymujących stały poziom wydajności pracy, w których zastosowane kryteria oceny sprawności finansowej obniżyły się wyraźnie, w tym szczególnie zdolność generowania nadwyżki pieniężnej z działalności operacyjnej i stopień reinwestowania tej gotówki. Silny regres miał tutaj głównie związek z najliczniejszą grupą gospodarstw, utrzymującą stabilny poziom wydajności pracy na drodze porównywalnego spadku wartości dodanej i zatrudnienia ($-\Delta P, -\Delta Z, -\Delta P = -\Delta Z$). Realizacja tej strategii wiązała się z około 50-procentowym zmniejszeniem zdolności wypracowania środków pieniężnych z działalności rolniczej, wyraźnym regresem wydajności gotówkowej, silną redukcją możliwości finansowania inwestycji i spłaty zobowiązań ze środków gotówkowych oraz z ponad 52-procentowym zmniejszeniem stopnia reinwestycji gotówki, wskazującym na coraz słabsze możliwości odtwarzania aktywów oraz na zawężanie działalności. Taki sam kierunek zmian sprawności finansowej był zauważalny w gospodarstwach, w których o stałym poziomie wydajności przesądził podobny przyrost wartości dodanej i zatrudnienia ($+\Delta P, +\Delta Z, +\Delta P = +\Delta Z$) lub praktycznie niezmienny ich poziom w czasie ($\Delta P = 0, \Delta Z = 0$). Negatywne tendencje wystąpiły w nich wprawdzie z mniejszą dynamiką, nie mniej można zauważyć, że nie miały one marginalnego charakteru, ponieważ wskazywały (w zależności od wskaźnika) na 17-32-procentowy wzrost ryzyka płynności, w tym szczególnie z tytułu silnie zmniejszającej się wydajności gotówkowej, zmniejszającej się ogólnej wystarczalności gotówki operacyjnej, a także na skutek 27-procentowego osłabienia zdolności wypracowania środków pieniężnych z działalności operacyjnej, połączonego z redukcją stopnia reinwestowania środków w prowadzoną działalność. Strategie stałego poziomu wydajności pracy wygenerowały zatem wyraźne symptomy pogarszania się płynności finansowej.

Największe zmiany, silnie wzmacniające negatywną ocenę płynności, odnotowano w gospodarstwach wykazujących regres w wydajności pracy. Zastosowane miary oceny zmniejszyły się przeciętnie w tej grupie gospodarstw od 50 do 64%. Wzrost ryzyka płynności finansowej był więc tutaj bardzo silny, a wynikał głównie ze skali niekorzystnych tendencji charakterystycznych dla gospodarstw, w których spadek wydajności pracy był związany z obniżającym się poziomem wartości dodanej przy różnokierunkowych zmianach zatrudnienia. Szczególnie drastycznie załamała się płynność finansowa w dwóch najliczniejszych grupach, w których spadek wydajności pracy wynikał z silniejszej dynamiki spadku wartości dodanej, aniżeli zatrudnienia ($-\Delta P, -\Delta Z, -\Delta P > -\Delta Z$), bądź też z malejącej wartości dodanej, powiązanej ze zwiększającymi się nakładami pracy ($-\Delta P, +\Delta Z$). Realizacja tych strategii skutkowałą zmniejszeniem wielkości miar oceny płynności od 60 do blisko 80%, tj. do poziomu, który wskazuje na bardzo słabe zdolności wypracowania dodatniego salda przepływów w działalności rolniczej,

bardzo małą wydajność gotówkową obrotu i majątku, wygasającą wystarczalność gotówkową oraz na minimalizację reinwestowania środków w celu rozwijania działalności. Podkreślić należy, że występujący w tych grupach spadek ogólnej wystarczalności gotówki oraz wystarczalności na zakupy środków trwałych poniżej jedności oznacza, że nie są one w stanie finansować inwestycji i spłacać zobowiązań ze środków z działalności rolniczej. Ich możliwości rozwojowe są zatem silnie ograniczone i przy braku zasilenia środkami zewnętrznymi w przyszłości mogą skutkować upadłością ekonomiczną.

ROZWÓJ DOCHODOWOŚCI I RENTOWNOŚCI

Przedstawione wyżej charakterystyki wskazują na wyraźne powiązanie przemian zdolności kompensowania nakładów przychodami z produkcji, dynamiki odtwarzania majątku oraz efektywności czynników wytwórczych z rodzajem realizowanej przez gospodarstwa strategii wydajności pracy. Syntetyczną miarą sprawności w tych obszarach jest dochodowość i rentowność, informujące o zdolności do generowania dochodu (zysku) z zaangażowanych środków. W badanej zbiorowości zdolność tę oceniono biorąc pod uwagę dochód z gospodarstwa rolnego oraz zysk, oszacowany na podstawie różnicy między dochodem a umownym kosztem pracy. Ponadto, ze względu na różnorodność źródeł kształtowania sytuacji materialnej gospodarstw, analizę dochodowości przeprowadzono biorąc pod uwagę strukturę dochodu ogólnego oraz dochodów pozarolniczych.

W analizowanym okresie relacje między dochodem rolniczym i zyskiem a przychodami, majątkiem oraz kapitałem systematycznie zmniejszały się, kreśląc negatywny kierunek przemian skuteczności i zdolności zwrotu nakładów. Najsilniej ta tendencja jest zauważalna w dochodowości i rentowności sprzedaży⁵. O ile bowiem w wyjściowym roku 1 zł przychodu ze sprzedaży dawał około 49 gr dochodu i ponad 15 gr zysku, o tyle w ostatnim roku na 1 zł przychodu przypadały już tylko 33 gr dochodu i około 8 gr zysku. Oznacza to, że dochodowość i rentowność sprzedaży pogorszyła się w wymiarze względnym odpowiednio: o 32 i 49%. Wynika z tego, że dla uzyskania określonego poziomu dochodu/zysku gospodarstwa muszą realizować coraz większą wartość sprzedaży. Regres w dochodowości i rentowności, wprawdzie relatywnie mniejszy, potwierdzają również zmiany w kryteriach opartych na majątku i kapitałach.

W problematyce sytuacji dochodowej gospodarstw nie sposób pominąć znaczenia dochodów zewnętrznych. Przemiany w tym zakresie odwzorowują dane zawarte w tabelach 3 i 4, z których wynika, że postęp w wydajności pracy był powiązany ze zmianami struktury dochodów. W zbiorowości ogółem ich kierunek wyznacza deprecjacja działalności rolniczej jako najważniejszego źródła dochodu (z 73 do 57%) i wzrost dochodów zewnętrznych, głównie z pracy zarobkowej oraz świadczeń socjalnych. Oznacza to, że dochód z gospodarstwa, mimo ogólnego wzrostu wydajności pracy, przestaje być

---

⁵ Ocenę dochodowości i rentowności przeprowadzono odnosząc dochód lub zysk z gospodarstwa rolnego do przychodów ze sprzedaży, majątku ogółem, kapitału własnego oraz kapitału stałego. Kategorię zysku oszacowano na podstawie różnicy między dochodem z gospodarstwa rolnego a umownym kosztem pracy, wyrażonym w postaci iloczynu nakładów (godzin) pracy i stawki opłaty pracy w wysokości stosowanej przez IERiGŻ w Warszawie.

Tabela 3. Dochodowość i rentowność gospodarstw według strategii wydajności pracy
 Table 3. Remunerativeness and rentability according to farm strategy of labour productivity

Rok Year	$(\Delta P)/\Delta Z$	Dochodowość – Remunerativeness (%)				Rentowność – Rentability (%)			
		sprze- daży sales	majątku assets	kapitału własnego own capital	kapitału stałego constant capital	sprze- daży sales	majątku assets	kapitału własnego own capital	kapitału stałego constant capital
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Gospodarstwa z $(\Delta P)/\Delta Z > 0$ – Farms with $(\Delta P)/\Delta Z > 0$									
1995	+ ΔP , - ΔZ	44,51	9,68	7,74	7,71	12,79	2,78	2,22	2,22
2001		86,09	9,54	7,88	7,65	17,25	4,64	3,84	3,72
1995	+ ΔP , + ΔZ	42,83	8,87	6,94	6,89	15,68	2,98	2,33	2,31
2001	(+ $\Delta P > +\Delta Z$)	98,19	10,21	8,63	8,21	14,85	3,83	3,24	3,08
1995	+ ΔP , $\Delta Z = 0$	41,60	7,52	6,04	6,00	8,42	1,62	1,30	1,30
2001		79,94	8,27	6,60	6,50	10,14	2,24	1,79	1,76
1995	- ΔP , - ΔZ	37,18	12,19	8,88	8,86	12,71	2,86	2,08	2,08
2001	(- $\Delta P < -\Delta Z$)	23,50	5,01	3,47	3,45	-8,31	-1,59	-1,10	-1,09
1995	$\Delta P = 0$, - ΔZ	44,64	11,62	9,13	9,08	17,34	4,04	3,18	3,16
2001		40,95	6,07	4,88	4,71	2,41	0,58	0,47	0,45
1995	Ogółem	42,78	9,37	7,39	7,35	13,04	2,70	2,13	2,12
2001	Total	78,20	9,07	7,40	7,17	13,60	3,42	2,79	2,70
Gospodarstwa z $(\Delta P)/\Delta Z = 0$ – Farms with $(\Delta P)/\Delta Z = 0$									
1995	- ΔP , - ΔZ	40,80	9,96	7,81	7,79	19,23	3,37	2,64	2,64
2001	(- $\Delta P = -\Delta Z$)	25,26	3,98	2,96	2,95	-8,39	-1,29	-0,96	-0,96
1995	+ ΔP , + ΔZ	45,57	9,69	7,91	7,90	21,12	3,58	2,93	2,92
2001	(+ $\Delta P = +\Delta Z$)	64,49	7,37	6,18	6,15	1,32	0,22	0,19	0,19
1995	$\Delta P = 0$, $\Delta Z = 0$	45,22	10,89	8,29	8,29	19,11	3,69	2,81	2,81
2001		60,38	8,52	6,60	6,56	3,31	0,65	0,50	0,50
1995	Ogółem	43,19	10,09	7,96	7,94	19,75	3,51	2,77	2,76
2001	Total	44,61	6,20	4,84	4,82	-1,90	-0,32	-0,25	-0,25
Gospodarstwa z $(\Delta P)/\Delta Z < 0$ – Farms with $(\Delta P)/\Delta Z < 0$									
1995	- ΔP , - ΔZ	39,62	12,33	9,48	9,46	20,30	3,94	3,03	3,02
2001	(- $\Delta P > -\Delta Z$)	16,00	3,27	2,41	2,39	-23,38	-3,72	-2,74	-2,73
1995	- ΔP , + ΔZ	37,30	10,91	8,72	8,61	22,35	4,13	3,31	3,26
2001		24,98	4,52	3,57	3,51	-25,79	-4,02	-3,18	-3,12
1995	- ΔP , $\Delta Z = 0$	39,90	9,69	7,64	7,61	18,46	3,03	2,39	2,38
2001		43,82	6,30	5,10	4,97	-2,47	-0,53	-0,43	-0,41
1995	+ ΔP , + ΔZ	67,62	10,07	8,57	8,50	29,39	6,50	5,53	5,49
2001	(+ $\Delta P < +\Delta Z$)	75,87	5,78	5,08	4,99	3,49	0,93	0,82	0,80

Tabela 3 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1995	ΔP = 0, +ΔZ	67,83	12,26	9,72	9,72	36,34	6,77	5,36	5,36
2001		94,06	10,83	8,19	8,13	17,53	4,16	3,15	3,12
1995	Ogółem Total	42,19	11,39	8,96	8,92	22,52	4,28	3,37	3,35
2001		28,89	4,81	3,74	3,69	-11,07	-2,08	-1,61	-1,59
Ogółem gospodarstwa – Total farms									
1995	Ogółem Total	42,64	9,94	7,83	7,80	15,80	3,16	2,49	2,48
2001		61,00	7,89	6,34	6,18	8,18	1,89	1,52	1,48

Źródło: obliczenia własne na podstawie IERiGŻ.
Source: own calculations on the basis of IERiGŻ.

Tabela 4. Poziom i struktura dochodów gospodarstw według strategii wydajności pracy
Table 4. Level and structure of farms income according to strategy of labour productivity

Rok Year	(ΔP)/ΔZ)	Dochód ogółem ¹ (zł) Total income ¹ (zł)		Dochód ogółem ² = 100 Total income ² = 100		Dochody spoza gospodarstwa ² = 100 Income from behind farm ² = 100				
		na gospodarstwo in count on farm	na 1 członka rodziny in count on 1 member of family	dochód z gospodarstwa rolniczego income from farm	dochody spoza gospodarstwa income from behind farm	działalność pozarolnicza nonagriculture activity	zarobkowanie poza gospodarstwem income beyond farm	świadczenia socjalne rodziny social income	odsetki od wierzytelności interest from investment	pozostałe remaining
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Gospodarstwa z (ΔP)/ΔZ) > 0 – Farms with (ΔP)/ΔZ) > 0										
1995	+ΔP, -ΔZ	21 636	4 568	76,0	24,0	8,3	36,1	43,2	4,6	7,8
2001		40 096	9 643	65,5	34,5	9,1	38,8	33,3	9,0	9,8
1995	+ΔP, +ΔZ (+ΔP > +ΔZ)	22 102	4 454	74,9	25,1	12,3	28,0	45,2	3,8	10,8
2001		40 592	8 781	73,8	26,2	14,4	24,4	49,9	3,3	8,0
1995	+ΔP, ΔZ = 0	21 605	4 142	71,8	28,2	8,0	34,2	45,1	3,7	9,0
2001		35 693	7 462	68,3	31,7	6,9	37,8	44,4	5,3	5,5
1995	-ΔP, -ΔZ (-ΔP < -ΔZ)	25 555	5 907	65,0	35,0	4,3	40,7	41,7	6,3	7,1
2001		21 989	5 953	32,6	67,4	4,3	44,4	40,0	1,7	9,6
1995	ΔP = 0, -ΔZ	25 710	5 509	68,9	31,1	1,5	33,8	40,7	8,2	15,8
2001		24 930	6 957	50,0	50,0	5,9	46,7	31,1	6,8	9,5
1995	Ogółem Total	22 459	4 667	73,4	26,6	8,1	34,4	43,6	4,8	9,2
2001		36 528	8 534	65,3	34,7	9,1	36,8	39,2	6,1	8,8
Gospodarstwa z (ΔP)/ΔZ) = 0 – with (ΔP)/ΔZ) = 0										
1995	-ΔP, -ΔZ (-ΔP = -ΔZ)	29 389	6 823	62,5	37,5	1,4	22,7	37,9	34,3	3,7
2001		27 912	7 257	27,6	72,4	1,9	29,5	33,1	29,9	5,7
1995	+ΔP, +ΔZ (+ΔP = +ΔZ)	25 986	5 129	74,0	26,0	5,6	34,9	49,3	3,4	6,7
2001		35 176	6 679	55,7	44,3	0,8	28,5	47,1	11,8	11,8

Tabela 4 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1995	$\Delta P = 0,$	26 571	5 156	72,0	28,0	2,7	37,8	42,0	3,5	14,1
2001	$\Delta Z = 0$	33 869	7 591	54,4	45,6	3,1	42,5	40,6	4,2	9,6
1995	Ogółem	27 766	5 880	67,8	32,2	2,6	28,5	41,3	21,2	6,5
2001	Total	31 364	7 146	43,3	56,7	1,9	32,0	38,1	20,1	8,0
Gospodarstwa z $(\Delta P)/(\Delta Z) < 0$ – Farms with $(\Delta P)/(\Delta Z) < 0$										
1995	$-\Delta P, -\Delta Z$	23 560	5 045	73,0	27,0	5,6	34,1	50,0	4,8	5,5
2001	$(-\Delta P > -\Delta Z)$	20 808	5 040	23,3	76,7	4,1	42,9	44,2	1,9	7,0
1995	$-\Delta P, +\Delta Z$	21 712	4 874	73,3	26,7	2,8	44,6	44,6	0,8	7,2
2001		19 785	4 801	38,1	61,9	3,3	36,8	46,8	2,6	10,6
1995	$-\Delta P, \Delta Z = 0$	24 405	5 547	70,4	29,6	2,7	35,7	45,2	2,7	13,8
2001		28 745	7 700	46,4	53,6	4,9	45,9	41,1	1,6	6,4
1995	$+\Delta P, +\Delta Z$	26 759	5 097	84,2	15,8	0,3	57,9	26,0	1,2	14,6
2001	$(+\Delta P < +\Delta Z)$	39 250	8 887	58,9	41,1	1,6	38,0	25,5	31,0	3,9
1995	$\Delta P = 0, +\Delta Z$	33 238	6 648	84,5	15,5	3,4	29,7	61,5	1,8	3,5
2001		39 103	8 232	73,5	26,5	9,8	23,3	47,4	3,8	15,7
1995	Ogółem	23 978	5 167	74,3	25,7	4,3	37,2	47,4	3,5	7,7
2001	Total	23 787	5 789	36,9	63,1	4,1	41,6	42,9	3,9	7,4
Ogółem gospodarstwa – Total farms										
1995	Ogółem	23 340	4 909	73,1	26,9	6,4	34,5	44,4	6,2	8,5
2001	Total	32 374	7 637	57,4	42,6	6,8	37,8	40,2	6,9	8,3

¹W cenach stałych z 2001 roku.

²Strukturę obliczono na podstawie wartości nominalnych.

Źródło: obliczenia własne na podstawie IERiGŻ.

¹At constant price from 2001 year.

²Structure basis on nominal value.

Source: own calculations on the basis of IERiGŻ.

głównym indykatorem sytuacji materialnej, a jego pozycja w relacji z innymi dochodami słabnie z dużą siłą. Tę tendencję obrazuje dynamika zmian dochodu ogólnego i jego struktury. Biorąc pod uwagę skrajne lata można zauważyć, że blisko 56-procentowy realny wzrost dochodu ogólnego na jednego członka rodziny wynikał nie tyle ze wzrostu dochodu rolniczego (+22,2%), ile z aktywności w pozyskiwaniu innych dochodów, których dynamika przekraczała 146%.

Analizowane przemiany były zróżnicowane w układzie wyodrębnionych grup. Ich pozytywny kierunek kreślą generalnie strategie wzrostu wydajności pracy, których realizacja wiązała się z symptomami progresji miar dochodowości (poza dochodowością sprzedaży) i rentowności. Ponadto, w świetle zmian struktury dochodów oraz na tle uwarunkowań i tendencji ogólnych, postęp w wydajności pracy wiązał się z zachowaniem rolniczego charakteru gospodarstwa rodzinnego. Dochody zewnętrzne zaczynały wprawdzie i tutaj odgrywać coraz większą rolę, nie mniej nie przekroczyły one 35%, co oznacza, że o blisko 83-procentowym realnym wzroście dochodu ogólnego na jednego członka rodziny przesądziła głównie znacząca poprawa zdolności generowania dochodów z działalności rolniczej.

Postęp w zdolności do generowania dochodów/zysków był głównie zauważalny w gospodarstwach zwiększających wartość dodaną i redukujących zatrudnienie ($+\Delta P$, $-\Delta Z$). Jego wyrazem, przy stabilnym poziomie miar dochodowości, były zmiany w rentowności sprzedaży, majątku i kapitału. Stopy te podlegały pewnym wahaniom, nie mniej nakreśliły pozytywną tendencję, a między skrajnymi latami wzrosły w wymiarze względnym odpowiednio o: 35, 67 i 67-73%. Skala tych zmian nie miała więc marginalnego charakteru i wskazywała na postęp w efektywności gospodarowania skutkujący poprawą sytuacji materialnej rodziny. Jak wynika z danych w tabeli 4, dochód ogółem w przeliczeniu na członka rodziny wzrósł realnie w tej grupie gospodarstw o 111%, a o jego najwyższym poziomie, spośród wyodrębnionych grup, w 2001 roku przesądziła głównie poprawa efektywności działalności rolniczej. Udział dochodów zewnętrznych zwiększył się bowiem tutaj z 24 do 34%, co oznacza, że ta strategia wydajności pracy stwarza racjonalne przesłanki do skutecznej realizacji potrzeb materialnych w sferze działalności rolniczej. Pozytywną ocenę generuje również strategia szybszego tempa przyrostu wartości dodanej aniżeli zatrudnienia ($+\Delta P$, $+\Delta Z$, $+\Delta P > +\Delta Z$) oraz strategia wzrostu tej wartości na stałym poziomie zatrudnienia ($+\Delta P$, $\Delta Z = 0$). Na ogół stopy dochodowości i rentowności kształtowały się w nich na relatywnie wysokim poziomie, podlegały jednak dużym wahaniom, na skutek czego nie nakreśliły wyraźnej tendencji rozwojowej. Podkreślić należy, że te strategie wiązały się również ze znaczącą poprawą sytuacji dochodowej. Dochód ogólny na jednego członka gospodarstwa zwiększył się w nich bowiem odpowiednio o: 97 i 80% i był on kreowany przede wszystkim w działalności rolniczej. Ranga dochodów zewnętrznych nie miała wprawdzie i tutaj marginalnego charakteru, jednakże ogólną sytuację dochodową kształtowały one na względnie stałym, nie przekraczającym 32%, poziomie.

Z kolei negatywna tendencja przemian zdolności generowania dochodów i zysków charakteryzowała strategie stałej wydajności pracy. Miary oceny dochodowości zmniejszyły się tutaj o ponad 1/3, a rentowności do poziomu ujemnego. Tym tendencjom towarzyszyła jednak poprawa sytuacji materialnej rodziny. Dochód ogólny w przeliczeniu na jednego członka zwiększył się przeciętnie o blisko 22%, wynikał jednak ze zmiany struktury dochodowej. Udział dochodu z działalności rolniczej zmniejszył się bowiem z 68 do 43%, co oznacza, że status materialny tych rodzin był kształtowany pod koniec analizowanego okresu głównie przez dochody zewnętrzne, w tym najsilniej o socjalnym charakterze (38,1%). Negatywny obraz tych gospodarstw miał przede wszystkim związek ze strategią określoną przez zbliżone tempo spadku wartości dodanej i zatrudnienia ($-\Delta P$, $-\Delta Z$, $-\Delta P > -\Delta Z$). Skala regresywnych zmian w dochodowości i rentowności była w nich największa, a towarzyszyła jej dywersyfikacja źródeł materialnego statusu, ukierunkowana na uzyskiwanie dochodów spoza gospodarstwa (72,4%). Korzystniej prezentowały się gospodarstwa utrzymujące stały poziom wydajności na skutek porównywalnego wzrostu wartości dodanej i zatrudnienia ($+\Delta P$, $+\Delta Z$, $+\Delta P = +\Delta Z$) oraz niewykazujące istotniejszych zmian w tej wartości i nakładach pracy ($\Delta P = 0$, $\Delta Z = 0$). Sterowanie wydajnością pracy w tych wariantach generalnie prowadziło do pozytywnej oceny dochodowości i rentowności, nie mniej zdolność generowania dochodów i zysków rozwijała się w nich w spadkowym i silnie zmiennym trendzie oraz wiązała się z przejściem na pozyskiwanie dochodów zewnętrznych w skali nadającej im równoważne znaczenie w kształtowaniu statusu materialnego rodziny. Biorąc pod uwagę dynamikę tych procesów należy sądzić, że bez radykalnych zmian strukturalnych w działalności rolniczej gospodarstwa te utracą zdolność generowania nadwyżki eko-

nomicznej i tym samym ich status materialny będzie w głównej mierze uzależniony od możliwości pozyskiwania środków z innych źródeł.

Regres w dochodowości i rentowności o szczególnie silnym natężeniu wystąpił w gospodarstwach ze zmniejszającą się wydajnością pracy (tab. 3). Przeciętnie rozpatrywane wskaźniki dochodowości obniżyły się w nich o blisko 2/3, a tendencji tej odpowiadał dynamiczny proces utraty rentowności. Brak zdolności generowania środków finansowych w produkcji rolniczej przełożył się w nich na radykalną zmianę źródeł materialnego zabezpieczenia. Udział dochodów zewnętrznych zwiększył się w nich do ponad 63%, co oznacza, że z punktu widzenia łącznych dochodów gospodarstwo rolne nabrało w nich subsydiarnego charakteru. Mimo tego, generalnie zła sytuacja materialna nie uległa istotnej poprawie (tab. 4). Dochód ogólny na jednego członka rodziny wzrósł w nich tylko o 12%, podczas gdy przeciętnie skala tego wzrostu przekraczała 55% i skutkowałą w końcowym okresie analizy dochodem wyższym o ponad 31%. Negatywny wydzźwięk analizowanych miar miał związek z trzema najliczniej reprezentowanymi strategiami spadku wydajności, w tym szczególnie wyznaczoną przez szybsze tempo spadku wartości dodanej aniżeli zatrudnienia ($-\Delta P, -\Delta Z, -\Delta P > -\Delta Z$) oraz przez obniżający jej poziom przy zwiększających się nakładach pracy ($-\Delta P, +\Delta Z$). W ich przypadku zmniejszenie dochodowości było szczególnie duże (51-75%) i wiązało się z silnym i narastającym w czasie procesem utraty zdolności do generowania zysków. Drastyczne pogorszenie sprawności finansowej szło także w parze z zasadniczą zmianą ich struktury dochodowej. Udział dochodu rolniczego w dochodzie ogólnym zmniejszył się w nich odpowiednio: z 73 do 23% oraz z 73 do 38%. Z punktu widzenia funkcji dochodotwórczej działalność rolnicza nabrała zatem w nich marginalnego znaczenia, wzrastała natomiast ranga dochodów zewnętrznych, głównie z zarobkowania i o charakterze socjalnym. Przemiany te nie skutkowały poprawą najgorszej, spośród wyodrębnionych grup, sytuacji dochodowej. Biorąc pod uwagę skrajne lata można zauważyć, że z jednej strony realny poziom dochodu ogólnego kształtował się w nich na bardzo niskim i porównywalnym poziomie, z drugiej zaś, analizując zmiany roczne tego dochodu, nie trudno dostrzec, że wystąpiły tutaj wyraźne symptomy jego deprecjacji.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Realizacja określonego rodzaju strategii wydajności pracy przekładała się na wiele zmian w obszarze charakterystyk finansowych gospodarstw. Najważniejsze z nich to:

1. W badanym okresie dynamicznie obniżał się poziom płynności bieżącej i szybkiej. W gospodarstwach zwiększających wydajność pracy wskaźniki te kształtowały się na niższym poziomie, mniejsza też była ich dynamika zmian. Wysoką dynamikę zmian płynności stwierdzono w gospodarstwach ze stałym poziomem wydajności pracy. Relacja między aktywami i pasywami bieżącymi pozostała wprawdzie w nich na wysokim poziomie, jednakże w badanych latach zmniejszyła się znacząco. Najsilniejsze przemiany wystąpiły jednak w gospodarstwach z wyraźnym regresem w wydajności pracy. Negatywna tendencja rozwoju relacji między wartością dodaną a nakładami pracy wiązała się bowiem ze zmniejszeniem płynności finansowej aż o 72%.

2. Negatywną ocenę rozwoju płynności finansowej generowały oceny oparte na przepływach pieniężnych. Najkorzystniejszą płynność finansowa w ujęciu dynamicznym

kształtowała się w gospodarstwach zwiększających wydajność pracy. Skala zmian była tutaj relatywnie niska i wskazywała z jednej strony na osłabienie zdolności wypracowania środków pieniężnych z działalności operacyjnej i zmniejszenie wystarczalności gotówki, z drugiej zaś na zwiększenie wydajności gotówkowej majątku ogółem, majątku obrotowego oraz stopy reinwestycji gotówki operacyjnej. W zdecydowanie większym natężeniu negatywne tendencje zarysowały się w gospodarstwach ze stałym lub obniżającym się poziomem wydajności pracy. Zastosowane kryteria oceny obniżały się w nich dynamicznie, w tym szczególnie zdolność generowania nadwyżki pieniężnej z działalności operacyjnej oraz stopień reinwestowania gotówki w gospodarstwo.

3. Przemiany w dochodowości, rentowności i strukturze dochodów były zróżnicowane w układzie wyodrębnionych strategii. Pozytywny ich kierunek kreśliły strategie zwiększania wydajności, których realizacja wiązała się z progresją dochodowości i rentowności. Dochody zewnętrzne zaczynały wprawdzie i tutaj odgrywać coraz większą rolę, nie mniej jednak o realnym wzroście dochodu ogólnego na jednego członka rodziny przesądziła w nich głównie poprawa zdolności generowania dochodów z działalności rolniczej. Generalnie negatywna tendencja przemian zdolności generowania dochodów i zysków wyróżniała strategie stałej i zmniejszającej się wydajności pracy. Miary oceny dochodowości zmniejszyły się w nich o 1/3 i 2/3, a rentowności – do poziomu ujemnego. Tendencjom tym nie towarzyszyła poprawa sytuacji materialnej rodziny. Dochód ogólny w przeliczeniu na jednego członka zwiększył się nieznacznie, co wynikało ze zmian struktury dochodowej, określonej przez zwiększenie znaczenia innych dochodów, głównie o charakterze socjalnym.

LITERATURA

- Bednarski L., 1994. Analiza finansowa w przedsiębiorstwie. PWE, Warszawa.
- Brigham E.F., 1996. Podstawy zarządzania finansami. PWE, Warszawa.
- Gołaś Z., Kozera M., 2007. Strategie wydajności pracy w gospodarstwach rolnych. *J. Agribus. Rural Dev.* 1(7), 73-87.
- Kulawik J., 1993 a. Dynamiczny pomiar płynności finansowej. *Zagad. Ekon. Roln.* 3.
- Kulawik J., 1993 b. Statyczny pomiar płynności finansowej. *Zagad. Ekon. Roln.* 1-2.
- Kulawik J., 1995. Wskaźniki finansowe i ich systemy w zarządzaniu gospodarstwami rolniczymi. IERiGŻ, Warszawa.
- Kuźniak R., 2001. Ograniczenia analizy wskaźnikowej. *Rachunkowość* 8.
- Meimberg P., 1971. *Rachunkowość rolnicza*. PWRiL, Warszawa.
- Sierpińska M., Jachna T., 2004. Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych. PWN, Warszawa.
- Sierpińska M., Wędzki D., 1997. Zarządzanie płynnością finansową w przedsiębiorstwie. PWN, Warszawa.
- Sierpińska M., Wędzki D., 2001. Zarządzanie płynnością finansową w przedsiębiorstwie. PWN, Warszawa.
- Szczepaniak J., 1992. Ocena przedsiębiorstwa na podstawie sprawozdań finansowych. Biblioteka Biznesu. Korno, Łódź.
- Szysko L., Szczepański J., 2003. *Finanse przedsiębiorstw*. PWE, Warszawa.
- Waśniewski T., Skoczylas W., 1996. Analiza przepływów środków pieniężnych – pomocą w zarządzaniu finansami przedsiębiorstwa. *Rachunkowość* 6.
- Waśniewski T., Skoczylas W., 1998. Syntetyczna ocena wyników oraz sytuacji finansowej przedsiębiorstwa. *Rachunkowość* 4.

- Waśniewski T., Skoczylas W., 1999. Jak korzystać ze sprawozdania z przepływu środków pieniężnych. Rachunkowość 12.
- Wędzki D., 2003. Strategie płynności finansowej przedsiębiorstwa. Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
- Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych (dane jednostkowe zbiorowości 656 gospodarstw z lat 1995-2001). IERiGŻ, Warszawa.

FINANCIAL CONSEQUENCES OF DIFFERENTIATION OF LABOUR PRODUCTIVITY STRATEGY IN AGRICULTURAL FARMS

Summary. In the study the results of analysis of economic-financial condition of farms according to the labour productivity strategy have been presented. The research showed, that increasing the value added and the reduction of employment ($+\Delta P$, $-\Delta Z$) is the most attractive way of the development of the labour productivity from technical-economic, financial and income parameters point of view. Households undertaking this kind of strategy of the labour productivity stood out with proper financial liquidity, satisfied ability for management debt, with the high efficiency measured by rotation and the productivity of production factors and the ability to generate profit. With reference to the Polish agriculture implementation of this variant will be difficult due to current structure of the agriculture, the general level of development of the economy and weak influence of institutional mechanisms, which has significant impact in agrarian transformation all over the world.

Key words: labour productivity, strategies, agriculture, farms, efficiency, finance

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 10.12.2007

Do cytowania – For citation: Golaś Z., Kozera M., 2008. Finansowe konsekwencje zróżnicowania strategii wydajności pracy w gospodarstwach rolnych. J. Agribus. Rural Dev. 1(7), 43-60.